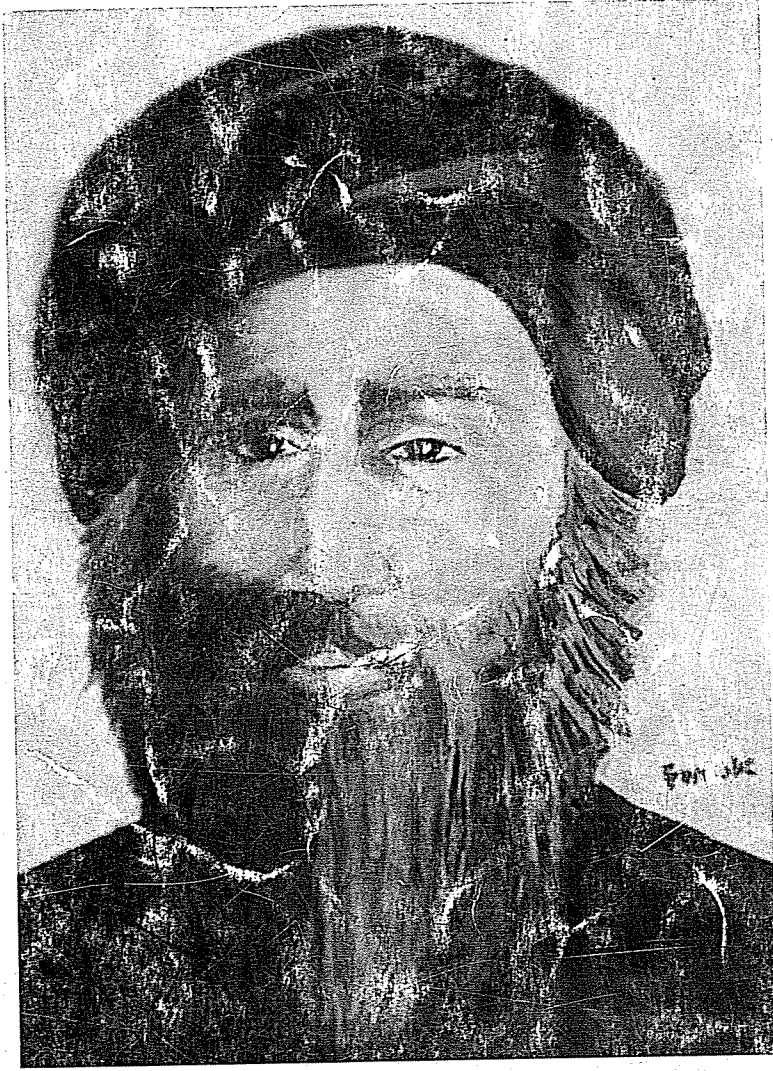

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
GEVHER NESİBE TIP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YAYIN NO: 17

İslâm Âlemi gözüyle İbni Rüşd'ün resmi.

İBİNİ RÜŞD

14 MART 1994

KAYSERİ

İBİNİ RÜŞD

181.2
İBN.R
033135

İBİNİ RÜŞD'ÜN ESERLERİ

Ali Rıza KARABULUT*

Uzun Künyesi :

Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd el-Kâdî el-Hafîd el-Hakîm el-Mâlikî el-Endülüsî, (520 - 595 H.)

Giriş :

İbni Rüşd, İslam dünyasında tanınmış filozoflardan biridir. Özellikle Gazzâlî'nin " Tehâfütü'l-Felâsife " isimli eserine karşı yazmış olduğu reddiye ile daha da meşhur olmuş, şöhreti şark ve garba yayılmıştır.

İbni Rüşd; felsefe-mantık, tıp-astronomi, İlahiyat-hukuk, ahlak ve seyahat gibi konularda eserler yazmıştır. Fakat İbni Rüşd denildiği zaman akla ilk gelen şey, onun tabibliği veya hukukçuluğu değil, filozofluğudur.

İbni Rüşd, felsefesini Aristo mantığı üzerine kurmuştur. Bu sebeple o, " Aristo şârihi, Aristo'nun eserlerini şerhedip açıklayan " diye meşhur olmuştur. " Aristo'nun ilk arap mütercimi " diyenler de olmuştur.

İbni Rüşd'ün eserlerinin çoğunluğu felsefeye âit olup, bunların hemen hepsi Aristo'nun eserlerinin şerhi veya özeti niteliğindedir.

İbni Rüşd, felsefesini Aristo mantığı üzerine kurduğu için, İslam filozofları tarafından tenkid edilmiştir.

Tıp konusunda hocası ise Câlînus'dur. Çünkü onun tıpla ilgili bir çok eseri ya şerhetmiş veya özetlemiştir.

İbni Rüşd'ün hemen bütün eserleri latinceye çevrilmiş ve avrupada neşredilmiştir.

---

* Raşid Efendi Kütüphanesi Müdürü

İbni Rüşd; Gazzâlî'den başka, bazı konularda İbnî Sîna, Fârâbî ve " Ahkâmü's-Sultâniye " isimli eserin yazarı Mâverdî'yi de tenkid etmiştir.

İbni Rüşd'ün tanıtmaya çalıştığımız eserlerinden bir çoklarını görmek mümkün olmamıştır. Çünkü bazıları kayıptır. Ancak görebildiklerimiz veya kataloğlardan tesbit edebildiklerimizi tanıtmış bulunuyoruz.

ESERLERİ :

I- FELSEFE-MANTIK

1- Cevâmiu Kütübi Aristo fi't-Tabîiyât ve'l-İlâhiyât

Aristo metafiziği ile ilgili Külliyyâtın şerhidir. Külliyyâtın içinde metafizikle ilgili bir çok konu işlenmiştir.

2- Şerhu Kitâbi's-Semâ ve'l-Âlem

İbni Rüşd'ün 45 yaşları civarında iken İşbiliye'de telif etmiş olduğu bu eser, Aristo'nun " Kitâbü's-Semâ ve'l-Âlem " isimli eserinin şerhidir.

3- Şerhu Kitâbi'n-Nefs

Aristo'nun metafizikle ilgili,rûhun mâhiyeti konusundaki eserinin şerhi.

4- Şerhu Kitâbi'l-Kıyâs

Aristo'nun mantıktan kıyasla ilgili eserinin şerhidir.

5- Telhîsü Kitâbi'l-Kevn ve'l-Fesâd

Aristo'nun " Kitâbü'l-Kevn ve'l-Fesâd " isimli eserinin özetidir.

6- Telhîsü Kitâb-ı Semâ't-Tabîî

Aristo'nun bu isimli eserinin özetidir.

7- Telhîsü Kitâbi'l-Burhân

Aristo'nun " Kitâbü'l-Burhan " isimli mantıkla ilgili eserinin özetidir.

8- Telhîsü Kitâbi Mâbâdet-Tabîa

Aristo'nun metafizikle ilgili adigeçen eserinin şerhidir.

9- Telhîsü Kütübi Aristo

Aristo'nun mantıkla ilgili külliyâtının şerhi ve özeti niteliğinde olup, tam ve mükemmel bir şekilde telhis etmiştir.

10- el-Mesâilü'l-Mühimme alâ Kitâbi'l-Burhân.

Aristo'nun mantıkla ilgili " Kitâbü'l-Burhân " isimli eserinin ikinci bir şerhidir.

11- Şerhu Kitâbi Mâbâde't-Tabîa.

Aristo metafiziği ile ilgili külliyâtın 12. kitabı olup 1319 / 1895 yılında 109 sayfa olarak Mısır'da basılmıştır.

Bu şerhten Mısır baskısı tarihsiz bir nüsha da Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi 28305 numarada mevcuttur.

12- Makâle fî Feshi Şübheti Men I'terada ale'l-Hakîm ve Burhân-ühû fî Vücûdi'l-Mâddeti'l-Ûlâ ve Tebyîni Enne Burhâne Aristo, Hüve'l-Hakku'l-Mübîn.

" İlk maddenin yaratılışı konusunda Aristo'ya karşı çıkanların fikirlerini çürütüyor ve Aristo'nun bu konudaki delillerini gerçeğe en uygun olarak buluyorum " diyerek İbni Rüşd bu konuda hocasını savunuyor.

13- Telhîsü Kitâbi't-Taarruf.

Câlnus (Galen)'un " Kitâbü't-Taarruf " isimli eserinin özetidir.

14- Telhîsü Kitâbi'l-İstiksât.

Câlnus'un adigeçen eserinin özetidir.

15- Telhîsü'l-İlâhiyât.

Nikolavus'un " İlâhiyât " isimli eserinin özetidir.

16- Makâle fî Enne Mâ Ya'tekıdühü'l-Meşşâüne ve Mâ Ya'tekıdühü'l-Mütekellimüne min Ehli Milletınâ fî Keyfiyyeti Vücûdi'l-Âlemi, Mütekârebün fi'l-Ma'nâ.

" Filozoflarla Kelamcıların âlemin yaratılışı konusunda ileri sürdükleri fikirler mana itibâriyle birbirine yakındır " diye isimlendirdiği bir makâlesidir.

17- Makâle fir-Reddi alâ Ebû Alî b. Sînâ fî Taksîmi'l-Mevcûdât ilâ Mümkinin ale'l-İtlâk ve mümkünün bi zâtihî, Vâcibün bi Ğayrihî ve ilâ vâcibin bi zâtihî.

" Mevcûdâtın taksimi konusunda İbni Sînâ'nın görüşlerine reddiye olarak kaleme alınmış bir makâledir.

18- Kitâbün fi'l-Fahsı an mesâilîn Vakaat fi'l-İlmi'l-İlâhî fî Kitâbi's-Şifâ li'bni Sînâ.

" İbni Sînâ'nın " eş-Şifâ fi'l-Mantık ve'l-Felsefe " isimli eserinde Allah'ın külliyatı bilip cüz'ıyyatı bilmemesi konusundaki fikirleri üzerinde yapılmış bir tedkik "

19- Kitâbün fîmâ Hâlefe Ebû Nasr el-Fârâbî li Aristo, fî Kitâbi'l-Burhân min Tertîbihî ve Kavânini'l-Berâhîn ve'l-Hudûd.

Ebû Nasr Fârâbî'nin Aristo'nun " Kitâbü'l-Burhân " isimli mantıkla ilgili eserindeki tertip, delillerin kanun ve tarifleri (hudutları) konusunda Aristo'ya ters düştüğünü bildiren, dolayısıyla Fârâbî'yi tenkid eden bir eserdir.

20- Faslü'l-Makâl fîmâ Beyne'l-Hikmeti ve's-Şerîati mine'l-İttisâl.

Kitâbın diğer bir ismi ise:

" Faslü'l-Makâl fîmâ Beyne's-Şerîati ve't-Tabîatı mine'l-İttisâl " dir.

İbni Rüşd bu eserinde Kelamcılarla filozofların fikirlerini, görüşlerini birleştirmeye ve aradaki farkı kapatmaya çalışmıştır.

Bu eser, İbni Rüşd'ün felsefe konusundaki eserlerinin en meşhurlarından olup, 1313 / 1895 ve 1319 / 1901 yılları arasında iki defa basılmıştır. 1313 baskısından bir nüsha İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde mevcuttur.

Bu baskılar üzerinde çalışan sayın Nevzat Ayasbeyoğlu, türkçeye tercüme etmiş ve " İbni Rüşd'ün Felsefesi " adıyla 1955 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından (158 sayfa) neşredilmiştir.

1942 yılında L.Gauthier tarafından da Fransızca'ya tercüme edilmiştir.

21- Zeylü " Faslü'l-Makâl ve Takrîri Mâ Beyne's-Şeriatı ve'l-Hikmeti mine'l-İttisâl.

Bu eser, 20 sıra no ile tanıttığımız " Faslü'l-Makâl " in zeyli, ilavesidir.

" Faslü'l-Makâl " ve " el-Keşf an Menâhici'l-Edille " isimli eserleri ile birlikte her üçü birarada olarak 1313 / 1895 yılında Mısır'da ayrıca 1687 yılında Leipzig'de basılmıştır.

22- el-Keşfü an Menâhici'l-Edille fî Akâidi'l-Mille ve Ta'rîfi Mâ Vakaa fihâ bi Hasebi't-Te'vîl mine's-Şübêhi'l-Müzîğa ve'l-Akâidi'l-Mudille.

Bu eser de yine, Kelamcılarla filozoflar arasında meydana gelen itikâdî konulardaki anlaşmazlıkların bir nevi uzlaştırılması, anlaşılmayan veya zor anlaşılan meselelerin tevili cihetine gidilerek bir uzlaşma sağlanmasıyla ilgili bir eser olup, olgunluk yaşlarında, 54 yaşında iken telif etmiştir.

Bilinen Yazma Nüshası :

İstanbul Köprülü Kütüphanesi, 1601 / 11 nolu mecmua içerisinde, 117b - 194b varakları arasında, VIII.asr-ı hicrîde istinsah edilmiş bir nüshası vardır.

Kataloğda eserin adı :

" Risâle fî Mutâbakatı Zâhîri's-Şer'i maa'l-Hikmeti " şeklinde verilmiştir. Matbu nüsha ile karşılaştırınız!

Bu eser " Faslü'l-Makâl " ile birlikte 1313 / 1895, 1319 / 1901 yılları

arasında iki defa basılmıştır.

Sayın Nevzat Ayasbeyoğlu tarafından " Faslü'l-Makâl " ile birlikte tercüme edilmiş ve birlikte basılmıştır.

Eser, 1179 tarihinde Latinceye,

1942 yılında ise L.Gauthier tarafından Fransızca'ya tercüme edilmiştir.

23- Risâle fi İttisâli'l-Akli'l-Müfârıkı bi'l-İnsân

Mantıkla ilgili bir eserdir.

24- Mes'ele fi'z-Zamân

Zaman mefhumu ile ilgili bir makâledir.

25- Mesâilü Fi'l-Hikme

Felsefe konuları ile ilgili konular üzerinde durulmuş bir risâledir.

26- Makâle fi'l-Akl

Metafizikle ilgili bir makâledir.

27- Kitâbü'z-Zarûri

Mantıkla ilgili bir eserdir.

28- Makâle fi'l-Kıyâs

Mantıkla ilgili bir eserdir.

29- Tehâfütü'l-Felâsife

İmam Gazzâlî'nin " Tehâfütü'l-Felâsife (Filozofların Tutarsızlığı) " isimli eserinde açıklamış olduğu bazı görüşlere karşı reddiye olarak hazırlanmıştır.

Eserin Bilinen Yazma Nüshaları:

- Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi, 530 numarada kayıtlı, 138 yaprak, 253x180, (180x110) mm. ebadında, Nesih bir hat ile İbrahim b.Ahmed eliyle 925 Hicrî'de İstanbul'da istinsah edilmiş bir nüshası mevcuttur.

İbni Rüşd'ün bu Tehâfütü, Gazzâlî ve Hoca-zâde'nin " Tehâfütü'l-Felasife " isimli eserleriyle birlikte 1303, 1319, 1321 / 1885, 1901 ve 1903 yıllarında - her üçü de birarada olmak üzere - Mısır'da basılmıştır.

1321 tarihli üçlü baskıdan bir nüsha da Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi 28270 numarada mevcuttur.

Merhum Fâtih Sultan Mehmed Han; Bursalı Hoca-zâde Muslıhuddin Mustafa Efendi (ölüm 893 H.) ile, Alâeddin Ali Tûsî (ölüm 887 H.)'yi Gazzâlî ile İbni Rüşd'ün " Tehâfütü'l-Felâsife " isimli eserlerini tedkik ve muhâkeme ederek birer eser (rapor) hazırlamalarını ve neticeyi kendisine bildirmelerini emretmiş, bu emir üzerine Hoca-zâde 4 ay içinde incelemeyi tamamlayarak hazırlamış olduğu eseri (raporu), Fâtih'e takdim etmiştir.

Alâeddin Tûsî ise, " ez-Zahîre fî Tehâfütü'l-Felâsife " adını verdiği bu incelemesini 6 ayda tamamlayarak Fâtih'e takdim etmiştir.

Fâtih Sultan Mehmed her iki incelemeyi de ilmî komisyona havâle etmiş, komisyon Hoca-zâde'nin eserini daha üstün bulmuştur. Bunun üzerine Sultan Fâtih, her iki ilim adamını da ödüllendirmiştir.

Hoca-zâde ve Tûsî, yaptıkları bu tedkik ve muhâkeme sonucu, Gazzâlî'nin Lehine ve İbni Rüşd'ün aleyhine karar vermişler ve filozofları malum üç konuda tekfir etmişlerdir.

Muhammed Abdülhay el-Leknevî :

" Hoca-zâde'nin " Tehâfütü'l-Felasife " sini okudum çok güzel buldum " demiştir.

" Celâleddin Devvânide, kendisine Hoca-zâde'nin " Tehâfütü'l-Felasife " senden bir nüsha hediye edildiğinde :

" Hoca-zâde'nin eserini çok beğendim, eğer bu kitabı görmeseydim, İbni Rüşd'ün eserine karşı bir reddiye yazmayı düşünüyordum, fakat bu eseri görünce, vazgeçtim " demiştir.

Hoca-zâde'nin bu eseri üzerine Şeyhu'l-İslam İbni Kemal (Kemalpaşa-zâde) bir hâşiye yazarak kapalı gördüğü bazı konularda geniş açıklamalarda bulunmuştur.

İbni Kemal'in bu eseri (Hâşiye ale't-Tehâfüt) ise, Doç.Dr.Ahmed Aslan tarafından tercüme edilerek 1987 yılında Kültür Bakanlığı Yayınları arasında neşredilmiştir.

Tûsî'nin " ez-Zahîra fî Tehâfütü'l-Felâsife " veya " Kitâbü'z-Zuhr " isimli eserine gelince :

" ez-Zahîra " adıyla 1330 tarihinde 270 sayfa olarak Haydarabad'da basılmıştır.

Bu baskıyı esas alan ve Türkiye genelinde kütüphanelerde mevcut 8 yazma nüshayı da teşbit eden sayın Dr.Recep Duran tarafından tercüme edilmiş ve 1990 yılında Kültür Bakanlığı Yayınları arasında neşredilmiştir.

Şeyhu'l-İslam İbni Teymiyye (ölüm 728 H.) de;

" er-Reddû alâ Felsefeti İbni Rüşd " ve " Nasîhatü Ehli'l-İmân fi'r-Reddi alâ Mantıkı'l-Yunan " isimli eserleriyle İbni Rüşd'ün felsefesini ve Aristomantığını reddetmiştir.

Daha sonra gelenlerden Mestçi-zâde Abdullah b.Ömer (ölüm 1148 H.) ise; Kelamcılarla filozoflar arasında cereyan eden ihtilafları ve birleştikleri noktaları belirleyen ve genel olarak uzlaştırma gayretinde bulunarak " el-Mesâlik fi'l-Hilâfiyât Beyne'l-Mütekellimîn ve'l-Hukemâ " isimli bir eser yazmıştır.

II- TIP - ASTRONOMI

30- Telhîsü Kitâbi Hîleti'l-Bür'i

Câlfînus'un " Hastayı İyileştirmenin Çâreleri, Tedâvi Şekilleri " isimli eserinin ikinci bölümünün özetidir.

31- Telhîsü Kitâbi'l-Edviyyeti'l-Müfrede

Câlfînus'un müfred (basit) ilaçlarla ilgili eserinin ilk yarısının özetidir.

32- Telhîsü Kitâbi'l-Hummeyât

Câlfînus'un Sıtma Hastalığı ve çeşitleri ile ilgili eserinin özetidir.

33- Telhîsü Kitâbi'l-İlel ve'l-A'râz

Câlfînus'un " Hastalıklar ve Belirtileri " isimli eserinin özetidir.

34- Telhîsü Kitâbi Kuvveti't-Tabîyye

Câlfînus'un Tabîi Kuvvetle ilgili kitabının şerhidir.

35- Telhîsü Kitâbi'l-Mîzâc

Câlfînus'un İnsanların mizaçları ve Karakter yapısı ile ilgili eserinin özeti ve şerhi niteliğindedir.

36- Şerhu Kitâbi'l-Hayavân

Câlfînus'un " Hayvanlarla ilgili eserinin şerhi olup, 43 yaşlarında olduğu bir sırada 565 H. tarihinde İşbiliye'de telif etmiştir.

37- Makâle fi't-Tiryâk

Panzehirlerle ilgili bir makâledir.

38- Makâle fi'l-Mîzâc

Câlfînus'un Kitâbü'l-Mizâc'ının Şerhinden başka olarak, kendisine âit bu konuda yazılmış bir makâledir.

39- Makâle fî Hummeyâti'l-Afin

Mikrobik sıtma hastalığı ile ilgili bir makâle olup, kendisine âittir.

40- Mes'ele fî Nevâibi'l-Hummâ

Sıtmanın vücutta yaptığı tahribatla ilgili bir makâledir.

41- Kitâbü'l-Külliyât fî't-Tıbb

İbni Rüşd bu eserini, hocası Câlînus'un yukarıda adı geçen eserleri üzerine yapmış olduğu şerhlerden sonra ondan esinlenerek kaleme almıştır. Eser tıbbın genel konuları üzerine hazırlanmış olduğu için adına " Külliyât " denilmiştir.

Topkapı Sarayı Sultan III.Ahmed Kütüphanesi A.2030 numarada kayıtlı, 232 varaklık yazma bir nüshası vardır.

Bu eser 1162-1169 tarihleri arasında P.Morata tarafından latinceye tercüme edilmiştir.

Bir Nükte :

İbni Rüşd, Muvahhid ve Murâbıtlar devrinde vezîrlik yapan Ebû Mervân Abdûlmelik b.Zuhr (ölümü 557 H.) ile samimî bir dost idi. İbni Zuhr ise vezîrlikle berâber iyi bir tabib ve filozoftu. İbni Rüşd, Külliyât adlı eserini telif edince, İbni Zuhr'a şöyle demiştir:

" Ben bu kitapta, tıbbın genel konularından bahsettim ve adını külliyât, umûmî kâide ve kurallar koydum, siz de tıp konusunda bir eser yazarak organlara ârız olan özel hastalıklar ve bunları tedavi şekillerinden, ilaçlardan bahsediniz ve adını " Cüz'iyât " koyunuz ! " diye teklifte bulunmuştur. İbni Zuh, teklif edilen bu kitabı yazmış, fakat adını " Cüz'iyât " değil, " et-Teysîr fî'l-Müdâvâtı ve't-Tedbîr " koymuştur.

42- Mürâcaât ve Mebâhıs Beyne Ebû Bekr b. Tufeyl ve Beyne İbni Rüşd fî Resmihî li'd-Devâi fî Kitâbihi'l-Mevsûm bi'l-Külliyât

İbni Rüşd'ün " Külliyât fî't-Tıbb-" isimli eserinde ilaçlarla ilgili bölümür

meşhur filozof tabib İbni Tufeyl ile karşılıklı olarak tartışmalarından meydana gelen bir risâledir.

43- Şerhu'l-Ürcûze fi't-Tıbb

İbni Sînâ'nın " el-Ürcûze fi Şinâati't-Tıbb " isimli 1316 beyitlik manzumesinin şerhidir.

Bilinen Yazma Nüshaları :

Topkapı Sarayı III.Ahmed Kütüphanesi, 1953 / 1 nolu mecmuada kayıtlı, 1b-191b yaprakları arasında, 23x16 Cm. ebadında, Nesih bir yazı ile 882 H.yılında istinsah edilmiştir.

İstanbul Üniversitesi Arapça Yazmalar Bölümü 4756 numarada kayıtlı, 157 yaprak, 17x13 Cm. ebadında, Nesih bir yazı ile 946 H.yılında, Muhammed b.Ali tarafından istinsah edilmiştir.

Manisa Muradiye Kütüphanesi 1817 numarada kayıtlı, 18x13 Cm. ebadında, Nesih bir yazı ile XI.asr-ı hicrîde istinsah edilmiştir.

İstanbul Beyazıt Veliyyüddin Efendi Bölümü 2503 numarada kayıtlı, 110 yaprak, 17,5x12,5 Cm.ebadında, talik bir yazı ile istinsah edilmiştir.

İstanbul Beyazıt Veliyyüddin Efendi Bölümü 2504 numarada kayıtlı, 161 yaprak, 22x15 Cm. ebadında, Nesih bir yazı ile 1140 H.yılında istinsah edilmiştir.

İstanbul Beyazıt Umûmî, 4205 numarada kayıtlı, 177 yaprak, 18x13 Cm.ebadında, Nesih bir yazı ile istinsah edilmiştir.

44- Makâle fi Hareketi'l-Felek

Astronomi ile ilgili bir makâledir.

III- AHLAK - SEYAHAT

45- Telhîsü Kitâbi'l-Ahlâk

Aristo'nun " Kitâbü'l-Ahlak " isimli eserinin özet şerhi olup, İbni Rüşd bu kitabı 51 yaşları civarında olduğu, olgunluk döneminde telif etmiştir. Aristo ahlâkı diye meşhurdur.

46- Rihletü İbni Rüşd.

İbni Rüşd'ün seyahatları ve seyâhat hâtıraları ile ilgili bir eser olup, nüshası tesbit edilememiştir. Kâtip Çelebi ile Bağdath İsmail Paşa'nın eserlerinden başka yerde, İbni Rüşd'ün bu eserine rastlayamadık.

IV- İSLAM HUKUKU

Kendisine nisbet edilen eserler:

İki İbni Rüşd vardır. Biri Dede İbni Rüşd, diğeri ise torun İbni Rüşd'dür. İkisinin de adı Muhammed, baba adları ise Ahmeddir. Her ikisinin künyesi de Ebü'l-Velîd İbni Rüşd'dür. Her ikisi de Endülüste aynı âileden olup biri diğerrinin torunu (el-Haffîd)'dur. Torun İbni Rüşd, filozof ve tabîb; Dede İbni Rüşd ise, iyi bir islam hukukçusudur. Filozof İbni Rüşd, hukukçu İbni Rüşd'den daha çok meşhur olduğu, isim ve künyelerinin birbirine uygunluğu gibi sebeplerle dede İbni Rüşd'e âit bazı hukuk kitapları bir hata sonucu olarak, filozof İbni Rüşd'e nisbet edilmiştir.

Örnekler:

47- Kitâbü'l-Mukaddimât

Abdurrahman b. el-Kâsım el-Utakî el-Mâlikî (ölüm 191 H.)'nin " el-Müdevvene " isimli Mâlikî fıkhı ile ilgili eserinin Zeyli'dir. Hukukçu İbni Rüşd'ün olduğu halde, bazı kataloğlara filozof İbni Rüşd'ün olarak kaydedilmiştir.

Bu eser 1315 ve 1325 yıllarında Mısır'da iki cilt hâlinde basılmıştır.

48- Muhtasarü'l-Müstasfâ

İmam Gazzâlî'nin " el-Müstasfâ fî Usûli'l-Fıkh " isimli eserinin muhtasarı olup, Filozof İbni Rüşd'e nisbet edilmiştir. Halbu ki Kâtip Çelebi'nin bil-

dirdiğine göre bu muhtasar yine Endülûslü Ebü'l-Abbas Ahmed b.Muhammed el-İşbili (ölüm 651 H.) tarafından yapılmıştır. (bak.keşf. 2 / 1673)

Aslında İbni Rüşd, Tehâfütü'l Felâsife'de acımasızca tenkid ettiği bir kimsenin eseri üzerinde çalışma yapması da uzak bir ihtimaldir.

49- Minhâcü'l-Edille

Hukuk Usulû ile ilgili olduğu söylenen bu eser, daha önce felsefe bölümünde tanıttığımız " Menâhicü'l-Edille " dir. Yoksa ayrıca bir eser değildir.

50- Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid

Bu eser 1327 de Fas'ta, 1329, 1334 ve 1339 yıllarında Mısır'da ve 1333 tarihinde ise İstanbul'da iki cilt hâlinde basılmıştır. Bağdat'lı İsmail Paşa'nın açıklamasına göre bu eserin de, İbni Rüşd'e âit olduğu şüphelidir. (bak.Hediyetü'l Ârifin 2 / 104)

Bu kitap; " Nihâyetü'l-Müctehid ve Kifâyetü'l-Muktesid " adıyla da zikredilmiştir.

51- Kitâbü't-Tahsil fî İhtilâfı Ehli'l-İlm

Sahâbe, Tâbiîn ve Teba-i tâbiînden ilim ehlinin bir konu üzerindeki ihtilaflarından söz edilmektedir.

Bu eser de yine dede İbni Rüşd'ün " el-Beyânu ve't-Tahsîl... " isimli eseri ile benzerlik göstermektedir.

- EK -

Serkis'in " Mûcemü'l-Matbûâtı'l-Arabiyye " isimli katalogunda İbni Rüşd'ün iki eseri daha tesbit edilmiştir:

52- Telhîsü Kitâbi'l-Hitâbe

Aristo'nun " Kitâbü'l-Hitâbe " isimli makâlesinin özetidir. Mösyö F.Lasinio tarafından 1875 yılında 96 sayfa hâlinde Fransızcaya tercüme edilmiştir. Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi 28361 / 3 numarada kayıtlı, 1329 H. yılında Mısır'da basılmış 20-32 sayfalık bir nüshası vardır.

53- Risâletü't-Tevhid ve'l-Felsefe

Felsefe ile ilgili olan bu eser, Müller tarafından Almancaya tercüme edilerek asıl metinle birlikte 1875 yılında 132 sayfa hâlinde neşredilmiştir.